

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 6, Temmuz/July 2021, ss. 569-572.

Geliş Tarihi–Received Date: 07.03.2021 Kabul Tarihi–Accepted Date: 06.06.2021

KİTAP İNCELEMESİ – BOOK REVIEW

ORTA ASYA TARİHİ ÜZERİNE DÖRT ÇALIŞMA*

AHMET YAVUZ**

Kitap çevirileri bir toplumun kendi dışındaki dünyada neler olup bittiğini anlaması açısından değerlidir. Türk tarihçiliğinin çeviri kitapları ihtiyacı olduğu aşikârdır ve bu yüzden yazarları kitap çevirmeye teşvik etmek gerekmektedir. Çevrilen kitaplar sayesinde araştırmacılar, kaynağa yazılan bilgilere daha kolay erişebilir ve araştırmalarında kaynağı kullanarak değerli eserler meydana getirebilir. Çeviri faaliyetleri kaynak kullanımında bir zenginleşmenin de ötesinde farklı tez ve sentezler için de bir başlangıç noktasıdır. Özellikle Barthold gibi yazarların eserlerinin dilimize çevrilmesi tarihçiliğimize önemli katkılar sağlayabilir. Çeviri faaliyetleri en başta dil bariyerini kısmi olarak aşmayı sağlar, çeviri sonucunda dilimize kazandırılmış eserler bilimsel üretim yapan kimselerin literatür üzerindeki hakimiyeti arttırdığı gibi bilimsel üretimin en temel sebebi olan kültürel alışverişin de tetikleyicisidir.

“Orta Asya Tarihi Üzerine Dört Çalışma” adlı eserin yazarı ve Türk tarihinin referans kaynaklarından bazılarının yaratıcısı olan Barthold, 1869 yılında St. Petersburg’da doğmuş ve daha sonra St. Petersburg Üniversitesi’nde öğrenim görmüştür. Türk tarihini birinci elden kaynaklardan okuyup araştırma yapabileceği üç temel dile (Arapça, Farsça ve Türkçe) hâkim olan yazarın kaleme aldığı eserler tarih bilimine, özellikle de Türk tarihine büyük katkılar sağlamıştır. Kendisinden sonra kaleme alınacak eserlere başlangıç noktası oluşturmuş, aynı zamanda bu eserlere kaynaklık edecek yapıtlar ortaya çıkarmıştır. Bazı çevrelerce “*Türkistan’ın Gibbon’u*” olarak anılan yazar, çeşitli konularda temel yapıtlar ortaya koymuş ve eserleri günümüze kadar değerini korumuştur. *Orta Asya Tarihi Üzerine Dört Çalışma* adlı eserin ön sözünü yazan Minorsky, Barthold’un saygın bir kişilik olduğunu, söylediklerinin diğer şarkiyatçılar tarafından dikkate alındığını ve çalışmalarının takip edildiğini dile getirmektedir. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel’de “*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*” adlı kitabın ön sözünde Barthold’un kaynaklara değer verdiğini ve önemli kaynakları topladığını, onun tam bir tarihçi olduğunu söylemektedir.

Barthold, saha çalışmalarına önem vermekle birlikte çeşitli bölgelere geziler yapmış ve Minorsky’nin aktardığına göre Yedisu bölgesine birçok kez seyahati olmuştur. Barthold’un dilimize çevrilen bir diğer eseri olan “*Orta Asya Tarih ve Uygarlık*” adlı kitabında “*Yedisu Tarihinden Yansımalar*” başlıklı bir bölüm de vardır. Bu bölüm Barthold’un konuya duyduğu ilgiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Barthold’un eserlerinde kuru ve sıkıcı siyasi tarih yerine dönemi etkileyen ticari, kültürel etkileşimler ve gelenekler hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür. Barthold, Rus bir araştırmacı olmasına rağmen diğer milletler onun bilgisinden istifade etme yoluna gitmişlerdir. Hatta ülkemize davet edilmiş ve İstanbul Üniversitesi’nde dersler vermiştir. “*Orta Asya Tarihi Üzerine Dört Çalışma*” adlı eserde Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu’nun yazdığı takdim bölümünde, Barthold’un Türkiye’de bulunan bazı tarihçilerin yazımında etkisi olduğu ifade edilmektedir. Farklı disiplinler hakkında topladığı bilgileri tarih alanında kullanarak konulara farklı bir boyut kazandırmıştır.

Ele aldığımız “*Orta Asya Tarihi Üzerine Dört Çalışma*” adlı eser, Minorsky tarafından İngilizceye “*Four Studies on the History of Central Asia*” adıyla çevrilen Leiden/Brill (1956) baskısı temel alınarak dilimize kazandırılmıştır. Türkçe yayınlanan eser içinde “*Türkistan’ın Bir Kısa Tarihi*” ve “*Yedisu Tarihi*” adlı yazılar yer alır. İlhan Aslan tarafından dilimize kazandırılan eserde, çevirmenin yabancı dile hâkim olması göze çarpmaktadır. Aslan’a ait çeşitli çeviri eserlerin bugün tarih kitapları arasında yer aldığı söylemekte fayda vardır.

Kitabın ilk baskısı Mart 2020 tarihinde yapılmış olmakla birlikte, Post Yayın Dağıtım tarafından yayınlanmıştır. Kitap ele alındığında kapak tasarımı üzerinde bulunan harita okurun dikkatini çekmektedir. Kitabın

* Vasilij Vladimiroviç Bartold, *Orta Asya Tarihi Üzerine Dört Çalışma*, çev. İlhan Aslan, Post Yayınları, İstanbul 2020, 205 s.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, E-Posta: ahmetyavuz1935@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9209-6895

ismi kapak sayfasında bu haritanın altında sarı fon üzerine yazılı bulunmaktadır. Başlığın altında yazar ve çevirmenin ismi yer almaktadır.

Kitap, içindekiler bölümünden sonra Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu'nun kaleme aldığı takdim yazısıyla başlamaktadır. Bu bölüm kitap, yazar ve çevirmen hakkında bilgiler içermektedir. Takdim bölümünden sonra eser, Minorsky'nin çevirisinden tercüme edildiği için onun ön sözü bulunmaktadır. Bu ön sözde Minorsky'nin Barthold hakkındaki görüşleri ve eser içinde yayımlanan yazılarının amaçları ile yayın yerleri hakkında bilgi verilmekte olup daha sonra ilk çalışmanın tercümesi aktarılır. İlk çalışma "*Türkistan'ın Kısa Bir Tarihi*" ismini taşımaktadır. Bu ilk bölümde Yunanlıların Orta Asya'ya gelmesinden 19. yüzyıla kadar olan tarih, siyasi tarih yanında farklı odak noktalarına da değinerek bazı konularda okuyucu zihninde fikir oluşması sağlanmaktadır. "*Türkistan'ın Kısa Bir Tarihi*" adlı yazı 1920-1921 yılında Taşkent'te, Türkistan Üniversitesi'nde verilen derslerin özeti niteliği taşır. Kitapta, kronolojik başlıklar takip edilerek konunun ele alınması okuyucuya tarihsel süreci kaybetmeden olayları takip edebilme olanağı sağlamaktadır. Bu bölümde *Ch'ang-Ch'un'un Gezisi* başlığı altında anlatılanlar Türkistan kültürü hakkında okuyucuya fikirler sunmaktadır. Bu yazılar amaca yönelik ders notu olduğu için okuyucunun kitabı okumadan önce en azından konu başlığını kapsayan bilgilere aşina olması yazıları anlamasına katkı sağlayabilir. Kitabın ilk bölümü 21-90 sayfaları aralığını kapsamaktadır.

İlk bölümün içeriği şu şekilde özetlenebilir. Türkistan'ın yerleşik ve göçer unsurları İrani özellik taşıyordu. Türkistan'a dair bilgileri İskender seferlerine borçluyuz. Wu-sunlar ve Yüeh-çihihler Greko-Baktriya Krallığı'nı yıkan göçlerin önünden Türkistan'a gelmişlerdir. Türkistan'ın güneyini Yunan kaynaklarında Eftalitler olarak geçen "*Haytallar*" fethetmiştir. 563 ve 567 yılları arasında Türklerin Eftalitler'i yıktığı bilinmektedir. Araplar, İskender'den sonra Asya'da Türkistan coğrafyasını işgal eden ikinci millettir. Türkistan'a yerleşen kişiler sadece bir dinin savaşçısı olarak bölgeye gelmemişler ve çeşitli faaliyetlerle uğraşmışlardır. Samani Devleti gibi devletler sınırlarına güvenlik sağlamaları için Türkleri yerleştirmiştir ve Samani Devleti'ne Türk akınları genellikle Yedisu bölgesinden gelmektedir. 999 yılında Semerkant ve Buhara Türklerin eline geçmiştir ve Samani mirasının son takipçisi 1005 yılında ortadan kaldırılmıştır. Harezmsahlar İslam'ın sancaktarlığını yapmak amacıyla ortaya çıkmışlardır. Sultan Tekiş Müslüman rakiplerine karşı mücadele vermiştir. Kara-Kıtay gruplarına karşı başarı elde edememiştir. 13. yüzyılda Moğolistan'da Temuçin'in yükseldiği görülmektedir. Moğollar 1221 yılında Harezmi'ni almayı başarmışlardır. 1340'lı yıllarda Kazan Han önderliğinde Türk aristokrasi ve hanlar mücadeleye başlamıştır. Güç, boy emirlerinin eline geçmiştir. Çingiz soyundan gelenler Han unvanı alabildiği için bu dönemde kukla hükümdarların soyları kullanılarak devletler başkaları tarafından yönetilmiştir. Bu durumda Timur gibi yöneticiler ortaya çıkmıştır. Bu anlatılanlardan sonra Timurlular, Özbekler ve bölgenin 18.-19. yüzyıldaki durumu hakkında kısa bilgiler de verilmiştir.

Kitabın birinci bölümü sonunda ek olarak Barthold tarafından Petersburg Üniversitesi'nde sunulan makalenin öne sürdüğü tezler sıralanmaktadır. Bu tezlerde genellikle yönetim, sınıflar ve devlet üzerinde durulmaktadır. Ek kısmında sıralanan 15 fikir, sayı sırasıyla verilmekte olup savlar çeşitli devletler hakkında bilgiler sunar. Bu bölüm kitabın 90-95 sayfaları aralığını kapsamaktadır.

Kitabın ikinci bölümü "*Yedisu Tarihi*" başlığına sahiptir. Bu bölümün, bir yılda yayımlanmak için yazıldığı makale girişinde Barthold tarafından söylenmektedir. Özellikle Yedisu tarihinin yerel kişilerle çalışmadan açıklığa kavuşturulamayacağı hakkında fikir beyan edilmiştir. Bölge hakkında kaynakların eksikliğinden ve parçalı yapısından bahsedildikten sonra arkeolojik verilerle desteklenmesinin gerekliliğinden bahsedilir. Örgütlenmelerin çalışmaları başarıya ulaştıracağı hakkında fikir öne sürülmüştür. Bu monografik çalışmanın gelecek kuşaklara bir başlangıç noktası yaratma amacı taşıdığı bilinmektedir. Yazar, Yedisu ile ilgili gerçekleri bir araya getirdiği üzerinde durur. İlk bölümde olduğu gibi kronolojik diziler şeklinde konu başlıkları ile bölümler ayrılarak bütünlük takip edilir. Kitapta bulunan bölümler arasında bazı benzerliklerin olduğu okuyucunun gözüne takılmaktadır. Bu yazı 1893 yılında Verny'de yayımlanmıştır.

İkinci bölümün içerdiği konuları şu şekilde özetleyebiliriz: Yedisu hakkında en eski tarih bilgisi Çin kaynaklarından gelmektedir ve Çin kaynakları Wu-sunlar'ın kökeni hakkında bilgiler de içermektedir. Bu sayede Wu-sun topraklarının Yedisu bölgesinde olduğu bilinmekte ve ordu sayısına dair çıkarımlar yapılmaktadır. MÖ 2. yüzyılda Wu-sunlar Yedisu bölgesini istila etmiştir. Wu-sunlar MÖ 51'de iki parçaya ayrılırlar ve 5. yüzyılın başlarında Jou-janlar tarafından Yedisu bölgesinden uzaklaştırılırlar. 6. yüzyılda bölgenin Türk grupları tarafından alındığı bilinmektedir. Türk hâkimiyetinin ikiye bölünmesi sonrasında Yedisu bölgesi Çin hâkimiyetine girmiştir. 740 yılında Türk devletinin Batı kısmının çöktüğü görülür ve bu durum Çin'in ilerlemesine kolaylık sağlamıştır. 766 yılında Suyab bölgesinde Karluk grupları görülür ve 940'lı yıllarda Karahanlıların Çuy bölgesinde fetihleri vardır. 1017-1018 yıllarında Yedisu bölgesinin işgale uğradığı görülmektedir. Kara-Kıtay gruplarından sonra Moğollar Yedisu bölgesinin önce kuzey kısmına daha sonra ise tamamına hâkim olmuştur. Çingiz sonrasında onun soyundan gelenler arasında bölge için mücadeleler olmuş ve 1404 yıllarında Yedisu bölgesinin bazı yerlerinde Timur hâkimiyeti görülmüştür. 1522 yılında Yedisu Moğollara tamamen teslim olmuştur. 1525 yılında Kalmukların Yedisu bölgesinin işgal ettiği bilirse de 1538'de bölgede Moğol hâkimiyeti yeniden sağlanır.

1758 yılında daha önce ilk kez Esen-buka zamanında bölgede görülen Kazak ve Kırgız grupları Çungar Devleti yıkılışı sonrasında tekrar bölgede görülmüştür. Bu tarihten sonra Kalmuklar bölgeden sürülmüştür.

Bu bölümde şehirlerin gelişmişlik seviyelerinin yüzyıllara göre karşılaştırılması önem arz etmektedir. Bölüm 95-185 sayfaları arasında kapsamakta olup anlattığı konu itibarıyla geniş bir zaman aralığı ele alınmıştır. Bölümün sonuna kronolojik bir cetvel eklenmiş ve olayların takibi kolaylaştırılmıştır.

Son olarak da okuyucuya fayda sağlayacak dizin 193-205 sayfaları arasında verilmiştir. Dizin verilmesi konular arasında hızlıca geçiş yapan yazarın anlattığı olaylardan merak edilen konuya ulaşılmasında kolaylık sağlaması bakımından önemlidir.

Bu kitap içinde toplanarak çeşitli zamanlarda yazılmış olan monografik özellik taşıyan yazılara eleştirel gözle bakmak gerekmektedir. Ögel, Barthold'un bir Rus bilim adamı olduğunu unutmamamız gerektiğini "*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*" adlı kitabın ön sözünde vurgulamaktadır. Akademik amaçla yazıldığı belli olan kitabın içinde bulunan yazılarda belirli bölge tarihlerini ele alması, yabancı sözcüklerin kullanılması ve cümlelerin bazı konularda düşük kalması nedeniyle yazı içinde anlam bakımından kargaşa yaşamasına sebep olmaktadır. Kitap içinde kargaşaya sebep olan başka bir unsur ise bazen başlıkların içeriği dışında bilgilerin verilmesidir. Yoğun bir anlatım yapısına sahip olan kitap böylece anlaşılması zor hâle gelmektedir. Yazar tarafından bazı yerlerde kronolojik anlatım dışında bilgiler verilmesi anlam bütünlüğünü sarsmaktadır.

Yazarın bilgi seviyesinin yüksekliği karşılaştırmalı anlatım ve çıkarımlardan görülebilir. Yazar sadece belirli bir disiplin üzerinde değil farklı disiplinler üzerinde de düşünmüştür. Barthold'un tarihsel süreçte yaşanmış sosyal, kültürel ve dinî konulara hâkim olduğunu bir kez daha vurgulamakta fayda vardır. O, kitapta bazı konuları karşılaştırmalı olarak ele almıştır ve böylece okuyucu farklı fikirler üzerine düşünme imkânı sunmuştur. Tarihsel argümanların okuyucuya daha anlaşılır şekilde ulaşabilmesi için benzerlikler kurulabilir. Yazar, İranlıların Orta Asya'da ilerlemesini Cermen kavimlerinin Roma içlerine ilerlemesi ile örneklendirilmiştir (s.22).

Asya'nın belirli bölgelerinde farklı alfabelerin kullanımında din etkisi göze çarpmaktadır. Kitapta bu konular hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş olup dönemde yazılan dinî eserlerin bazılarının günümüze ulaştığı dillendirilmektedir. Yazar uzun zaman dilimini konu edindiği için bazen konuların sonunda bölgenin yüzyıllara göre gelişmişliğini kıyaslamaktadır. Arap kaynaklarından yararlanan yazar, Arap coğrafyacılar sayesinde Orta Asya kuraklığının iklim değişimine bağlanmayacağını açıklamaktadır. Kitaba göz gezdirdiğimizde kasaba yapıları, ticaret ve sanayi gibi konularda bilgi sahibi olmaktayız. Özellikle kaynaklar üzerinden bölgede dinî yayılmalar hakkında fikir elde etmekteyiz. Kitapta 8. yüzyılda İslam dışı dinlerin Çin dilinde kaynaklarının olması, İslam'ın bu coğrafyada geri kalmasının sebeplerinden biri olarak anılmaktadır. İslam'ın kabulüyle kültür geçmişlerinin unutulduğu iddia edilmektedir.

Bu eserde ele alınan konulardan bir diğeri de Selçuklu sultanlarının halifenin yanında duran Müslüman dünyaya egemen olarak İslam sultanı fikrini kavrayan ilk topluluk olduğu fikri ele alınmıştır (s.46). Wu-sunlar hakkındaki bilgilerin Çin kaynakları sayesinde günümüze ulaştığı ve dış görünüşleri hakkında bilginin Yen-shih-ku'dan geldiği bilinmektedir. Çeşitli yazarlara atıf yapılarak bu grubun Türklüğü irdelenmiştir (s.98). Hsüan Tsang'ın verdiği bilgilerden yola çıkılarak yaşanan çadırlar, yiyecekler, elbiseler, müzikler hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz (s.105). Doğu Türkistan'ın her zaman Çin kültürü tesirinde kaldığı da iddialar arasındadır. Bu iddia Karahanlı döneminde kullanılan sikkeler ve unvanlardan yola çıkılarak açıklanmıştır (s.121).

Barthold'un yazılarının Türk tarihi açısından değerli oluşu onun yazılarının dogma olarak kabul edileceği anlamına gelmemelidir. Ülkemizde ve Batıda Barthold'a karşı yazılan çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Kitap içinde Eftalit Devleti'nin göçebe Türkler tarafından yıkıldığı dillendirilirken, Türklerin göçebelik ile bağlantılı zikredilmesi bir yanıştır. Türk yaşantısı konargöçer özellikler barındırmaktadır.

Kitabın dilinin ağır olmasına belki diller arasında oluşan çeviri neden olmuştur. İlhan Aslan'ın emekleriyle ve dil bilgisiyle Türkçeye kazandırılan bu eserin orijinal dilinin Rusça olduğu bilinmektedir. Çeviri eserlerinde hata payının aza indirilmesi için kitabın anadilinden çevrilmesi daha isabetli olurdu. Fakat hangi dilden çevrilmiş olursa olsun dilimize kazandırılan bu kaynak kitabın değeri bu tür eleştirilerle düşürülmeye çalışılmamalıdır.

Kitapta anlatılan bilgilerin yoğun coğrafya bilgisi ile anlaşılacağı okuyucu tarafından kolayca sezilmekte olup kitabın daha iyi anlaşılması için sonuna harita eklenebilir, bazı kavramlar çevirmen dipnotu ile açıklanabilirdi. Son olarak kitabın bazı yerlerinde görülen kelime yazım yanlışları -muhtemelen editör hatası olsa gerek- düzeltilerek zaten anlaşılması zor olan ve dikkat gerektiren kitabın okuyucunun dikkatini dağıtması engellenebilirdi.

Kitabın içinde Türkistan coğrafyasında yaşamış olan halkların nüfus hareketleri, siyasi örgütlenmeleri ile nüfus ve yönetim şekillerindeki değişimin takip ediliyor olması, bu konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kişilere yardımcı olabilir. Bu kitabın dilimize kazandırılması önemli olmakla birlikte çevirmenin eseri dilimize tercüme ederken neden bu kitabı tercih ettiği bir merak konusudur. Kitap çevirisi verilmeden önce çevirmenin

ORTA ASYA TARİHİ ÜZERİNE DÖRT ÇALIŞMA

duygularını paylaşması bize fikir verebilirdi. Bu çeviri esnasında hangi konularda zorlandığı, zorlandığı konuların üstesinden nasıl geldiği ve bu kitabın çevrilmesinde hangi kaynaklardan veya kimlerden faydalandığını açıklamaları farklı dilden eser çevirme yetisi olan diğer tercümanlara da fayda sağlayabilirdi.

Kitabın hedef kitlesi tarihçiler olarak gösterilebilir olmakla birlikte yazar, hedeflerine ulaşmış ve betimlemeler üzerinden fikirlerini açıklamaya çalışmıştır. Akademik bir üsluba sahip olan kitap anlaşılma gayesi gütmemekte ve anlama işini okuyucuya bırakmaktadır. Yazıları anlamak konu hakkındaki bilginize bağlıdır ve alana ilişkin farklı okumalar yapılması anlamayı kolaylaştıracaktır.